

Stolpersteine – Van Slichtenhorststraat 16

Minna Weihl, vrouw van Siegfried Schmoll

Pension

Seligmann Weihl en Lina Wolff, de ouders van Minna, waren in 1892 waarschijnlijk de eerste Joodse inwoners van Salzschlirf. Zij gingen er wonen met Isidor en Fanny, de kinderen van Seligmann en zijn in 1889 overleden vrouw Pauline. Ze kwamen uit het niet ver ervandaan gelegen Grebenau. Salzschlirf was toen al een kuuroord, gelegen zo'n 90 km ten noordoosten van Frankfurt en 17 km ten westen van Fulda. Zij begonnen in het kuuroord Salzschlirf een koosjer pension. Daar worden tussen 1893 en 1897 Artur, Henny en als laatste Minna geboren. Het pension werd ook gebruikt als synagoge, toen steeds meer Joodse families er gingen wonen en er ook Joodse toeristen kwamen. Het aantal hotels van Joodse eigenaren groeide daarna, maar ook het antisemitisme bloeide er kennelijk al in de jaren-20: we zien dat tenminste twee pensions er dan adverteerden dat ze 'jodenvrij' zijn.

Salzschlirf, Seifen-Koffen (Van-
den Slichtenhorst, Haus Lin-
nenkohl (1897), annuncieert:
„Judenfreies Haus.“, „Haus
Süßes“.

Isidor Weihl die als enige de oorlog door emigratie overleefde; hij ging met zijn vrouw op 20 mei 1938 naar New York; advertentie Restauration Weihl, 1897; voorbeeld van een pension dat adverteert met 'Judenfreies Haus' (12 juni 1925, Pension Haus Linnenkohl (nu: Landhotel Söderberg).

Het pension en tevens geboortehuis van Minna. De ruimte rechts van de trap diende ook soms als synagoge. De foto is naoorlogs.

De vader van Minna overlijdt op 12 maart 1923, maar het pension wordt voortgezet, waarschijnlijk met hulp van de intussen volwassen kinderen.

Siegfried Schmoll

We weten niet precies wanneer, maar waarschijnlijk rond 1920 komt de latere man van Minna, Siegfried Schmoll, in Bad Salzschlirf wonen. Hij was geboren op 2 september 1894 in Gollub, het huidige Golub-Dobrzyń, dat vanaf 1817 deel uitmaakte van Pruisen en vanaf 1871 van Duitsland. In 1920 ging het stadje – met in 1890 een bevolking van 2738 inwoners, van wie er 1000 (36.5%) Pools waren, over naar Polen. In augustus 1920 viel het Rode Leger het stadje binnen. We kunnen vermoeden dat dit alles aanleiding was voor Siegfried Schmoll, die ervoor Schmul heette, te vertrekken. Hij start in 1924 een tandartsenpraktijk in Salzschlirf. Minna en hij waren er een jaar eerder gehuwd, op 11 mei 1923.

Links: Minna en Siegfried, 1925; Rechts Minna, 1935

Dan komen de fascistten aan de macht en wordt het antisemitisme gelegitimeerd. De Joodse zaken vallen onder de formele boycot, SA'ers zien erop toe. Joden mogen het *Kurpark* niet meer betreden, de daar werkende Joodse straatfotografen worden brodeloos. Er waren willekeurige arrestaties en mishandelingen. De Joodse meesterbakker overlijdt aan de gevolgen daarvan. In de loop der jaren trekken alle Joodse inwoners weg, in 1941 wordt de laatste Joodse inwoner gedeporteerd.

Fulda

Het pension wordt verkocht – zeker is dat niet maar dat zal gebeurd zijn ver onder de waarde, zoals dat toen ging – en op 7 oktober 1937 gaan Siegfried en Minna en ook de dan 77-jarige moeder van Minna naar Fulda. Zij maken langzamerhand plannen om te emigreren, naar de Verenigde Staten of eventueel naar Palestina. Het is erg onwaarschijnlijk dat Siegfried in Fulda nog als tandarts gewerkt heeft.

			schlirf	
5	weihl, Lina Isidor Händler	8.12.81	Grebenu	} am 20.5.38 nach New York abgem. Adresse bekant Ehefrau wie vor
6	weihl, Zerline	18.7.80		
7	weihl, ~~Emil~~ Babette	10.11.1911	Bad-Salz- schlirf	} am 3.1.1932 nach Frankfurt/Main abgemeldet.
8	weihl, Lina geb.Wolf	8.7. 60	Unhausen	
9	Lr.Schmoll, Siegfried Zahnarzt früher Schau	2.9.94	Gollup	} am 9.10.37 nach Fulda Heinrichstr. 33 abgemeldet. (Der Ehemann liegt in Bonlitz Kreis Lauterbach beerdigt, etwa 1923 verstorben) am 9.10.37 nach Fulda Heinrichstr.33
10	Schmoll, geb. weihl, Minna	28.2.07	Bad Salz- schlirf	
11	Strauss, Karl Simon Bäcker	27.7.78	Höheim	} am 18.12.35 nach Frankfurt/Main Königs-Ärterstr. 19 II.Stock abgemeldet . (soll dort verstorben sein.) Ehefrau mit nach Ffa.
12	Strauss, Auguste geb.Strauss	11.4.74	Grebenu	

In Fulda was de situatie natuurlijk niet echt beter, en het valt aan te nemen dat zij hun vertrek gingen voorbereiden. Van de bijna 28.000 inwoners van Fulda in 1933 waren er bijna 1.000 Joods. Op 28 oktober 1938 is er een razzia, 41 Joden worden naar de Poolse grens gebracht, maar Polen laat hen niet toe. Ook Fulda was in de *Kristallnacht* toneel van barbarij. De synagoge brandde volledig uit. Huizen werden overvallen, goud, zilver en alles van waarde naar buiten gegooid, vaak door burens met wie men tientallen jaren had samengeleefd. De toen 16-jarige Arnold Goldschmidt vertelde daar indringend over in een getuigenis. De Joodse school werd aangevallen, de beide begraafplaatsen geplunderd. Negentig mannen worden opgepakt. In een lange rij lopen ze door de stad, bespuugd en beschimpt, naar het Kolpinghuis in Fulda bij de Florengasse. Van daar worden zij, op enkele vrijgestelden na, overgebracht via Hanau naar KL Buchenwald.

De synagoge van Fulda na de renovatie en uitbreiding in 1927, in 1938 in brand gestoken.

Ook Siegfried Schmoll werd toen in Buchenwald geïnterneerd, waarschijnlijk ook in december 1938 nog in KL Oranienburg, want we zien *Quittungen* op zijn naam ondertekend in Sachsenhausen. Hij werd daar korte tijd later 'entlassen'.

Duitsland verlaten

Minna en Siegfried zetten dan concrete stappen om Duitsland te verlaten. In november hadden zij al een 'Affidavit of Support' van een nicht van Minna in de Verenigde Staten gekregen, die verklaarde borg te staan. Siegfried ging in de zomer van 1939 naar Rotterdam en van daar naar Engeland. Vlak ervoor was ook de moeder van Minna naar Nederland vertrokken, naar Hanny Wehl en haar man, die al in 1934 naar Amsterdam verhuisd waren. Zij overlijdt er op 26 februari 1941, terwijl buiten gevochten wordt tussen stakers, politie en SS'ers.

Het is niet helemaal duidelijk waarom Minna nog in Fulda bleef, er zijn meerdere mogelijkheden. Het kan zijn dat Siegfried geen toestemming kreeg na zijn verblijf in de concentratiekampen terug te keren naar Fulda, dat kwam soms voor. Misschien wilde Minna in Fulda de zaken afhandelen. De inventaris van Siegfried wordt beschreven en later, als hij al weg is en zij is verhuisd naar de Karlstrasse 9 wordt nog die van Minna beschreven. Misschien wilde ze afwachten totdat Siegfried alles geregeld had. Dat viel bitter tegen, want kort na aankomst in Engeland werd Siegfried geïnterneerd. Waarschijnlijk gebeurde dat onmiddellijk na het begin van de Tweede Wereldoorlog op 3 september 1939. Churchill verordonneerde toen dat vele honderden van de 70.000 Duitse en Oostenrijkse vluchtelingen, meest Joden, geïnterneerd zouden moeten worden, vooral mannen. Nederland stond formeel nog neutraal in de oorlog, waardoor het contact met Engeland zeer bemoeilijkt werd.

Naar Nederland

Hoogstwaarschijnlijk in april 1940 ging Minna naar Nederland, maar het is onduidelijk waar zij van 22 april 1940 tot 13 augustus 1940 verbleef, toen zij met Sabine Nathan en haar man

Alfred Goldschmitt, Ilse Kaufmann en haar vader Leo Kaufmann en Hugo Lifmann met zijn vrouw Sophie Stern geregistreerd werden op het adres Roerdompstraat 28 in Haarlem. Leo en Ilse Kaufmann kwamen vanuit Keulen, de andere vier vanuit Essen. Uit het feit dat Siegfried Schmoll in een latere brief schrijft “Grüsse an alle Bekannten und Verwandten, besonders an Familie Lifmann”, zouden we kunnen concluderen dat zij elkaar al langer kenden. Zij allen zouden later in Nijmegen wonen. Het kan dat ze er al wat weken woonden en dat registratie in Haarlem te laat plaatsvond in verband met de steeds wijzigende regels in die periode. Het kan dat Minna ook nog even bij haar zus zat maar dat niet heeft laten registreren. Hoe dan ook is het haar kennelijk niet gelukt die maand nog naar Engeland te ontkomen, hetgeen een half jaar na de uitbraak van de oorlog tussen Engeland en Duitsland ook zeer moeilijk was geworden.

Sydney

Siegfried komt intussen steeds verder van zijn doel om samen te emigreren naar de Verenigde Staten of naar Palestina. Na de snelle verovering van Frankrijk en de lage landen worden nog veel meer buitenlandse Joden in Engeland opgepakt. Dit had ook wel te maken met de waarschijnlijk grotendeels ware verhalen over de massale steunverlening van in Nederland en België wonende andere Duitse staatsburgers – natuurlijk niet de vluchtelingen – aan de binnentrekkende soldaten; de zogeheten ‘vijfde colonne’. De Engelse regering besloot 7.500 vluchtelingen te deporteren naar Canada en Australië. Een van de boten met 1.300 mensen aan boord zonk na een torpedoaanval.

Op 10 juli 1940 gaat Siegfried in Liverpool aan boord van de Dunera, met nog 2541 andere arrestanten: deels krijgsgevangenen, rond 500 fascisten, maar voor het grootste deel Joodse vluchtelingen. De omstandigheden tijdens de 57 dagen durende reis zijn verschrikkelijk. Zo mogen zij maar een half uur per dag in de frisse lucht. Er waren 309 bewakers aan boord, maar zij behandelden de gevangenen zeer slecht. Zij stalen hun bezittingen en documenten, die vaak overboord werden gegooid. Zo raakte ook Siegfried al zijn papieren kwijt. Op 1 november krijgt Minna wel een telegrafisch bericht van een nicht uit New York dat hij in Sydney was aangekomen. Hij was daar op 6 september van boord gegaan en vastgezet in het kamp Tatura Victoria. Nagenoeg alle gevangenen werden in de loop van 1941 vrijgelaten, maar dat gold blijkens zijn brief van 3 maart 1942 kennelijk niet voor Siegfried.

Enkele van de arrestanten in het kamp in Australië, waar ook Siegfried verbleef.

Het huis in Haarlem was volgens ons geen opvanglocatie, het was een mooi rijtjeshuis. Lang zouden ze er niet wonen. Op 4 september verschijnt de circulaire van Tenkink, de waarnemend Secretaris-generaal van het Departement van Justitie, dat alle “niet-ariërs van Duitse nationaliteit, daaronder begrepen personen zonder nationaliteit die vroeger de Duitse nationaliteit bezaten en personen van Duitse nationaliteit die na 1 januari 1933 Duitsland om politieke redenen hebben verlaten” en enkele andere groepen de kustgebieden moeten verlaten en wel al vóór 9 september. Het begrip ‘kustgebieden’ wordt hier zeer ruim genomen: ook plaatsen als Breda en Rotterdam vallen eronder, en ook Haarlem. De verjaagde personen mogen zich ook niet in Amsterdam en omgeving vestigen. Dat zorgt dan weer voor nieuwe zorgen in het oosten van het land. De Procureur-Generaal De Rijke bericht op 27 september 1940 “(...) dat de Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD für die besetzten Niederländischen Gebiete – Aussenstelle Arnheim – mij bericht dat de momenteele toeloop van Joden uit de verschillende provincies van Nederland naar de provincie Gelderland het noodzakelijk maakt, dat alle Joden, die in de provincie Gelderland blijvend of slechts tijdelijk gevestigd zijn, worden geregistreerd.”

De zeven hierboven genoemde personen gaan allen naar Nijmegen, ook Minna. We weten niet zeker waarom zij voor Nijmegen kozen, maar bij Hugo en Sophie zou kunnen hebben meegespeeld dat zij het gezin Langstadt in de Broerstraat kenden. Eenmaal in Nijmegen werd hun opgelegd zich iedere week te melden bij de Vreemdelingenpolitie.

Nijmegen

In Nijmegen gaan Minna, Hugo en Sophie eerst wonen bij het gezin van Albertus Janssen (Bert) en Antonia (Stien) Lamers op Parkweg 32. Het is speculeren, maar misschien waren zij (en ook Minna Wehl, die er ook ging wonen) wel naar het gezin verwezen door Isaäk Glaser of door Alfred Glaser. Isaäk Glaser was de grote man geweest achter de acties ten

bate van de vluchtelingen. De dochter Nies Janssen werkte in de bazaar van Glaser op de Houtstraat.

In de bazaar van Glaser op de Houtstraat met o.a. Alfred Glaser en Nies Janssen.

Westerbork 18-12-42.

Beste allen.
 Alleswat ik jullie allemaal hartelijk bedanken
 voor de gezegde hoorsending van pakjes. We maken het ge-
 lukkig goed en ga ik dinsdag om onderzoek naar Eywinger.
 Als jullie weer wat zenden, dat is dan bij: busje tafelrond,
 2 hand. mesjes (ventrij), wat Kaartje wat en aijde, zwarte zijde,
 batterijen (2000 2/2 tab.), 12 denkerblauwe zonde knopen

Fragment van een brief van Alfred aan Nies Janssen en de andere personeelsleden, 18 december 1942. Alfred en zijn gezin zijn opgepakt bij de grote razzia van 17 november.

Het huis aan de Parkweg was nogal klein, van de negen kinderen van het gezin Janssen woonden er nog vier thuis. Bert Janssen vond het ook gevaarlijk dat de mannelijke vluchteling – het moet hier dus om Hugo Lifmann gaan – 's avonds vaak de deur uit ging. We kunnen ons voorstellen dat Janssen alleen al bang was omdat tegenover het huis in de Parkweg, aan de ingangen van het Kronenburgerpark, de bordjes 'Voor Joden verboden' waren geplaatst. Het waren in Nijmegen vooral NSB'ers die daarop toezagen.

De drie bleven drie maanden logeren en gingen toen naar het pand Van Slichtenhorststraat 16, dat eigendom was van Samuel Kaufman en Roosje Drievoet, die ernaast woonden. Tegelijk gingen ook Gustav Wolf en Julie Strauss er wonen. Voor verhuizingen moesten Joden toen al een vergunning aanvragen. In die periode volgen de maatregelen elkaar snel

op. De bankrekeningen worden onder beheer gesteld, in juni 1942 moeten Joden bijna al hun bezittingen van waarde inleveren op de Hertogstraat.

Briefwisseling

Rond de verhuisdatum krijgt Minna een brief van haar man. Zij stuurde hem ook meerdere brieven in de zomer van 1940, maar hij ontving die pas in februari 1941. Het is zeer moeilijk dat de brieven zo lang onderweg zijn en dus helemaal niet op elkaar aansluiten. De brieven getuigen nog steeds van de hoop dat ook Minna nog kan ontkomen, maar ook van het besef dat deze hoop steeds meer vervloog. Dit besef blijkt ook uit haar briefwisseling met haar nicht Ida. Op 3 maart 1942 ontvangt zij nog de laatste bewaard gebleven brief van Siegfried. Hoogstwaarschijnlijk heeft Minna ergens in de zomer van 1942 de brieven van haar man en de andere correspondentie doorgegeven aan Nies Janssen. Deze heeft de correspondentie altijd bewaard, zoals ook de briefkaarten die de familie Janssen ontving van Alfred Glaser vanuit Westerbork. Zo zijn deze brieven later terecht gekomen bij de auteur Bart Janssen.

from Dr. Siegfried SCHMOLL E40598 No 2 Johannesburg
 to Frau Minna Schmoll v. Hiltenshorststr. 16
 Nijmegen - Holland

Meine liebste Minne! 3. März 1942

Schon sehr sehr lange habe ich nichts von Dir gehört.
 Auch sonst habe ich schon unendlich lang keine Post bekom-
 men. Ich hoffe zuversichtlich, dass Du wenigstens einen
 Teil meiner Briefe erhalten hast, und dass es Dir vor
 allem Dingen gesundheitlich gut geht. Behalte uns den
 Kopf hoch. Auch diese schwere Zeit wird einmal wieder
 vorbei sein. Ich habe Dir schon wiederholt über den
 Vatikan geschrieben. Hoffentlich hast Du die Briefe erhalten
 für unseren bevorstehenden 18. Hochzeitstag meine herzlichsten

Fragment van een brief van 3 maart 1942 van Siegfried Schmoll vanuit Sydney aan Minna.

In juli 1942 worden door Wilbers nieuwe lijsten van Joden in Nijmegen opgesteld: voor de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*, voor de cartotheekhouder Leenders van de gemeentepolitie, voor de Rijksinspectie van de bevolkingsregisters in Den Haag, voor de *Beauftragte* in Arnhem. Op 1 juli was ook het Kamp Westerbork omgevormd tot doorgangskamp. De bureaucratie en de logistiek: alles was in gereedheid gebracht om de grote moordmachine te laten werken. Bij de razzia's in Nijmegen op 16 september en 2 oktober worden bijna alleen Joden met een Nederlandse nationaliteit opgepakt, hetgeen ook te maken heeft met het feit dat de zogeheten Joodse werkkampen alleen voor die categorie bedoeld waren. We zien dat bij de razzia van 17 november juist relatief veel Joden met een andere nationaliteit zijn opgepakt, niet alleen omdat zij geen doelgroep waren bij

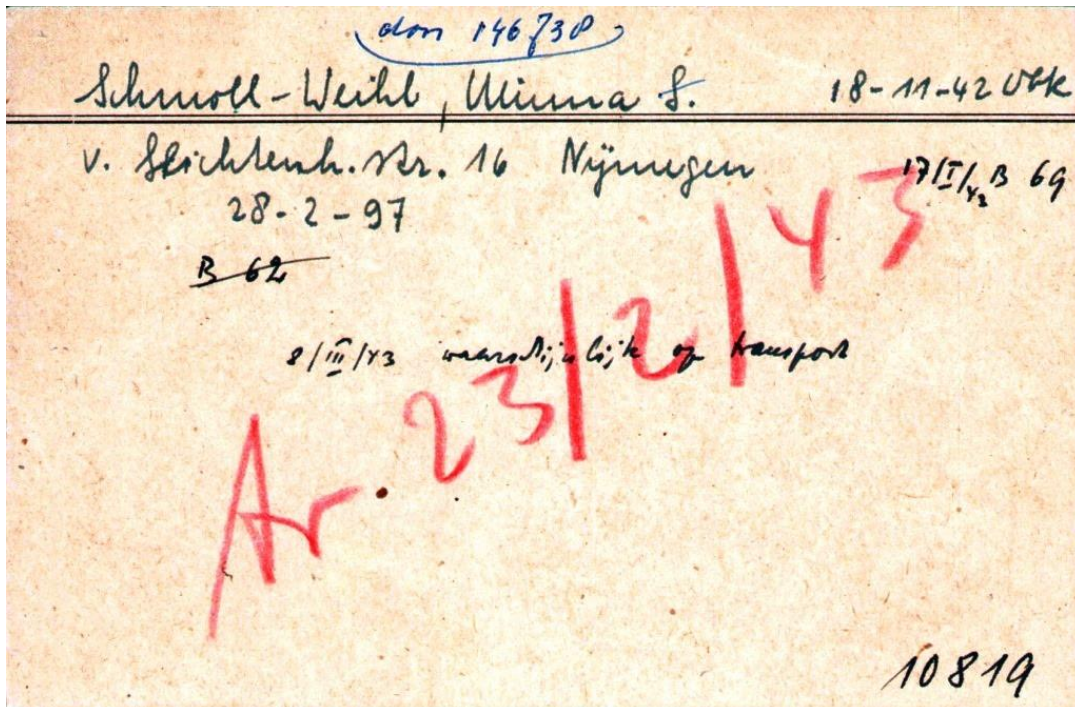
de voorgaande razzia's, maar ook omdat zij maar heel zelden in aanmerking kwamen voor een *Sperre*. Intussen was wel hun verhuurder en buurman, Samuel Kaufman, rond 16 september naar Wittebrink gestuurd, van daar naar Westerbork en korte tijd later al naar Auschwitz. Zijn vrouw Roosje Drievoet was alleen en ziek achtergebleven.

Op 17 november 's avonds staan inderdaad twee agenten aan de deur die de vijf bewoners sommeren met hen mee te gaan met medeneming van enige bagage. Te voet gaan zij naar de HBS op de Kronenburgersingel. Daar blijven ze de nacht met 191 andere arrestanten. De volgende dag om 12 uur vertrekt de trein naar Hooghalen, van waar ze de laatste vijf kilometer onder toezicht van agenten van de Nijmeegse politie te voet afleggen naar Kamp Westerbork. Roosje Drievoet, nog *transportunfähig* wordt nog niet meegenomen.

Westerbork en verder

Minna Wehl blijft wat langer dan de andere vier achter in Kamp Westerbork. Gustav Wolf en Julie Strauss waren al, zoals de meeste arrestanten van de razzia's in Gelderland, op 24 november gedeporteerd. Hugo en Sofie worden op vrijdag 4 december naar de trein gedreven. Voor Minna Wehl komt die dag op 23 februari 1943. Via Assen en Nieuwes chans en Bremen rijdt de trein direct door naar Auschwitz. In de trein met 25 wagons bevinden zich 1101 gedeporteerden, 413 mannen en jongens en 688 vrouwen en meisjes. Op de *Rampe* in Auschwitz wijzen de SS'ers naar links en naar rechts, 87 gevangenen worden nog tewerkgesteld. Twee mannen en twee vrouwen zullen later terugkeren naar Nederland. 1014 Joden, onder wie Minna Wehl, worden direct doorgestuurd naar de gaskamers. Op 25 of 26 februari eindigt haar leven.

De buurvrouw en ook eigenaresse van hun woning, Roosje Drievoet blijft nog tot 9 april in het buurhuis wonen, zij gaat dan, zoals haar bevolen wordt, naar Kamp Vught. Pas na haar vertrek worden op 20 april 1943 de beide huizen, onder toezicht van de agent Wiebe, door de firma Van Wezel leeggehaald. Het pand Van Slichtenhorststraat 16 was verzegeld na de deportatie van de bewoners. De panden 14 en 16, beide eigendom van Roosje Drievoet en Samuel Kaufman, stonden onder beheer van de *Niederländische Grundstückverwaltung*. Het beheer lag in handen van makelaar Claase, die vlak om de hoek in de Van Spaenstraat woonde en de huur inde. We weten niet wanneer hij het pand waarin Minna Wehl en de andere vier hadden gewoond weer verhuurd heeft aan nieuwe bewoners, misschien moest hij daarmee wachten tot na de ontruiming.

Systeemkaart van de Joodse Raad, daarop: 'Schmoll-Weihl, Minna; registratie van aankomst in Westerbork: 18 november 1942; Barak 62—17 januari 1943: Barak 69 /reg. nr. 10819. 8 maart 1943 waarschijnlijk op transport / Transport 23 februari 1943; dossier 146738.' De aantekening over het dossiernummer is naoorlogs toegevoegd. 10819 is een in Westerbork door de zogeheten *Antragsstelle* gegeven nummer.

Siegfried

Na de oorlog verhuist Siegfried Schmoll van Australië naar Israël, naar Tel Aviv. Hij wil kennelijk achterhalen wat er met de spullen van Minna is gebeurd, maar stuit daarbij op de barrière die zoveel Duitse Joden in Nederland aantreffen. Eerst moet hij een 'ontvijandingsverklaring' zien te verkrijgen. Daartoe zendt hij op 18 juli 1951 een telegram naar het Nederlands Beheersinstituut (NBI), dat deze verzoeken beoordeelt. "I the undersigned declare herewith not to be an enemy subject (...) for the release of the following property. Am a victim of Nazi persecution evidence will be brought." Het NBI slaagt er niet in een band te leggen met het lot van zijn vrouw en kennelijk doet hij vervolgens via deze weg ook geen pogingen meer. Het verzoek wordt eind 1952 gedeponneerd: "Vermoedelijk Duitse Jood", die verder niet in de administratie voorkomt: "Thans als a.a.b. af te boeken, nergens is vermogen te vinden. Bureau Amsterdam stelde een uitgebreid onderzoek in wat negatief is uitgevallen."